

УДК 341.638

ПОПИК С.С., магістр Інституту кримінально-виконавчої служби

**ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ
У ВИДІ ОБМЕЖЕННЯ ВОЛІ**

***Анотація.** Про деякі питання, пов'язані з виконанням та відбуванням покарання у вигляді обмеження волі. Висвітлено особливості обмеження волі як виду покарання та питання, які виникають в процесі його виконання. Розглянуто порядок направлення засуджених до даного виду покарання до виправних центрів. Проаналізовано особливості медичного забезпечення вказаної категорії осіб та шляхи його покращення. Досліджено питання дотримання загальноприйнятих правил роздільного утримання відносно засуджених до обмеження волі.*

***Ключові слова:** вид покарання, обмеження волі, порядок і умови, засуджені, виправний центр.*

***Аннотация.** О некоторых вопросах, связанных с исполнением и отбыванием наказания в виде ограничения свободы. Освещены особенности ограничения свободы как вида наказания и вопросы, которые возникают в процессе его выполнения. Рассмотрен порядок направления осужденных к данному виду наказания в исправительные центры. Проанализированы особенности медицинского обеспечения указанной категории лиц и пути его улучшения. Исследованы вопросы соблюдения общепринятых правил раздельного содержания относительно осужденных к ограничению свободы.*

***Ключевые слова:** вид наказания, ограничение свободы, порядок и условия, осужденные, исправительный центр.*

***Summary.** About some questions of limitation of freedom, as form of punishment. The article considers features of limitation of freedom as type of punishment and issues which arise up in the process of its implementation. The order of direction of persons condemned to this type of punishment to correctional centers is considered. The features of the medical providing of the indicated category of persons and ways of its improvement are analysed. The issues of observance of the generally accepted rules of separate maintenance in relation to condemned persons with limited freedom are studied.*

***Keywords:** form of punishment, limitation of freedom, order and conditions, condemned persons, correctional centers.*

Постановка проблеми. Покарання у вигляді обмеження волі вперше запроваджено до вітчизняного законодавства Кримінальним кодексом України (далі – КК України) в редакції 2001 року, відповідно до якої, зміст даного покарання полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням до праці. Такий вид покарання встановлюється на строк від 1 до 5 років і не застосовується до неповнолітніх, вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до чотирнадцяти років, осіб, які досягли пенсійного віку, військовослужбовців строкової служби та до інвалідів I та II групи [1, с. 166].

Даний вид покарання повинен бути достойною альтернативою більш суворим видам покарання, а його застосування покликано виконувати важливу функцію по зменшенню випадків призначення покарання у виді позбавлення волі, зокрема стосовно осіб, які вчинили злочини невеликої та середньої тяжкості.

У постанові “Про практику призначення судами кримінального покарання” Пленум Верховного Суду України не дав жодних роз'яснень щодо особливостей застосування покарання у виді обмеження волі. Це, вочевидь, мало свідчити про безпроблемність цього

виду покарання. Втім, вивчення вироків і ухвал судів, якими призначалось, замінювалося, використовувалось в якості замінюючого покарання обмеження волі, свідчить про зворотне. Такий стан практики застосування обмеження волі спонукає до поглиблення наукових досліджень з питань його правового регулювання [2, с. 1].

Аналіз досліджень. Сьогодні питання виконання покарання у вигляді обмеження волі – досить складна практична і теоретична проблема, яка ще не отримала ґрунтовної наукової розробки. Покарання у вигляді обмеження волі у своїх працях розглядали такі вчені, як Л.В. Багрій-Шахматов, В.А. Бадира, М.І. Бажанов, І.Г. Богатирьов, Є.М. Бодюл, І.М. Гальперін, О.І. Зубков, О.Г. Колб, О.В. Лисодєд, О.С. Міхлін, О.М. Неживець, К.А. Новикова, Л.П. Оніка, Ю.А. Пономаренко, М.С. Рибак, В.І. Селіверстов, А.Х. Степанюк, М.О. Стручков, Ф.Р. Сундуков, Ю.М. Ткачевський, В.М. Трубніков, В.І. Тютюгін, В.О. Уткін, О.Г. Фролова, О.В. Шаміс, І.В. Шмаров, І.С. Яковець та інші. Проте окремого фундаментального дослідження в межах науки кримінально-виконавчого права щодо порядку та умов виконання даного виду покарання не було, що зумовлює актуальність даної теми.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. При виконанні покарання у вигляді обмеження волі виникає ряд питань, які залишаються невизначеними у нормативно-правових актах. Так, зокрема, відповідно до вимог чинного кримінально-виконавчого законодавства засуджені до обмеження волі направляються для подальшого відбування покарання самостійно чи в порядку, визначеному для осіб, засуджених до позбавлення волі, за рахунок держави. Проте, не конкретизовано порядок направлення засуджених, яким покарання у вигляді обмеження волі замінено в порядку заміни більш м'яким, а також оплати за рахунок державних коштів при самостійному прямуванні до місця відбування покарання. Також невирішеним залишається питання роздільного тримання різних категорій засуджених до даного виду покарання з огляду на необхідність дотримання принципу диференціації виконання покарання. Потребує удосконалення медичне забезпечення засуджених до обмеження волі та порядок їх залучення до праці.

Метою статті є аналіз порядку виконання покарання у вигляді обмеження волі з огляду на вимоги чинного кримінально-виконавчого законодавства.

Досягнення поставленої мети обумовлює необхідність виконання наступних завдань:

- дослідження проблематики виконання покарання у вигляді обмеження волі;
- аналіз чинного кримінально-виконавчого законодавства в частині правового регулювання порядку виконання даного виду покарання, визначення недоліків та шляхів їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Обмеження волі є достатньо специфічним видом покарання, що полягає в обмеженні свободи пересування, свободи вибору місця проживання чи перебування, а також вільного вибору виду трудової діяльності. Разом із тим, проводячи межу між позбавленням та обмеженням волі, необхідно відзначити, що відмінність полягає лише у рівні ізоляції особи від суспільства, більшій чи меншій інтенсивності. Під час виконання покарання у вигляді обмеження волі у своїй сукупності обмеження особистих прав і свобод засудженого не створюють такої ізоляції, як при позбавленні волі. Так, засуджені до обмеження волі, які не допускають порушень встановленого порядку відбування даного виду покарання і мають сім'ї, після відбуття шести місяців строку покарання можуть за постановою начальника виправного центру проживати за межами гуртожитку із своїми сім'ями в орендованих квартирах або придбавати житло в межах території виправного центру. Такі особи зобов'язані від одного до чотирьох разів на тиждень з'являтися у виправний центр для реєстрації [2].

Крім того, засуджені, які стали на шлях виправлення або сумлінною поведінкою і ставленням до праці довели своє виправлення, можуть бути у встановленому законом порядку представлені до заміни невідбутої частини покарання більш м'яким або до умовно-дострокового звільнення від відбування покарання [3, с. 8]. Заохочувальні норми застосовуються й для засуджених до позбавлення волі, проте відрізняються вибагливістю вимог до засуджених, які наділяються такими правами, порядком та умовами їх застосування у напрямку їх суворості.

Заслуговує на увагу питання залучення засуджених до обмеження волі до праці, оскільки частина 1 статті 61 КК України передбачає обов'язкове залучення засуджених цієї категорії до праці, або, говорячи іншими словами, – примусову працю. Відповідно до статті 43 Конституції України проголошується заборона використання примусової праці. Однак, не вважається примусовою працею робота, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду [4]. Поряд з викладеним, залучаючи засуджених до обмеження волі до праці, слід враховувати право останніх на вибір виду праці залежно від їх освіти, наявного досвіду та власного бажання, належні умови організації трудової діяльності та відповідну винагороду.

При виконанні покарання у виді обмеження волі виникає ряд питань, пов'язаних з безпосереднім виконанням окремих його аспектів. Зокрема, для засуджених до обмеження волі визначається особливий порядок направлення засуджених до обмеження волі у виправні центри. Так, відповідно до статті 57 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України) особи, засуджені до обмеження волі, прямують за рахунок держави до місця відбування покарання самостійно. З цього приводу проведено контакт-опитування засуджених, які відбувають покарання у вигляді обмеження волі, на предмет прибуття їх у виправний центр за рахунок держави чи за власні кошти, який показав, що засуджені дістаються до виправних центрів, як правило, самостійно. Таким чином, не повною мірою дотримується положення частини 1 статті 57 КВК України, в якій передбачено, що особи, засуджені до обмеження волі, прямують за рахунок держави до місця відбування покарання самостійно [5, с. 4].

Кримінально-виконавча інспекція згідно з вироком суду вручає засудженому припис про виїзд до місця відбування покарання. Не пізніше трьох діб з дня одержання припису засуджений зобов'язаний виїхати до місця відбування покарання і прибути туди відповідно до вказаного в приписі строку (ч. 1 ст. 57 КВК України). Не менш важливим є питання ухилення засудженого від одержання припису про виїзд або невиїзд у встановлений строк до місця відбування покарання. Відповідно до ч. 4 статті 57 КВК України такий засуджений за поданням кримінально-виконавчої інспекції затримується органом внутрішніх справ для встановлення причин порушення порядку слідування до місця відбування покарання [6, с. 33]. У разі невиїзду засудженого без поважних причин суд за поданням кримінально-виконавчої інспекції направляє його до місця відбування покарання в порядку, встановленому для засуджених до позбавлення волі. У випадку неприбуття засудженого у строк до місця відбування покарання орган внутрішніх справ за поданням кримінально-виконавчої інспекції оголошує його у розшук. Після затримання розшукувана особа направляється до місця відбування покарання як засуджена до позбавлення волі. Встановлена процедура направлення засуджених до місця відбування покарання у виді обмеження волі є доволі складною, забирає багато часу у працівників установ виконання покарання Державної пенітенціарної служби України і органів внутрішніх справ, проте фактично не тягне за собою негативних наслідків для засуджених до обмеження волі навіть у випадках їх ухилення від направлення до місця відбування покарання.

Крім того, з урахуванням особи й інших обставин справи суд може направити засудженого до обмеження волі до місця відбування покарання у порядку, встановленому для осіб, засуджених до позбавлення волі. У такому випадку засуджений звільняється з-під варти при прибутті до місця відбування покарання (ч. 2 ст. 57 КВК України). Засуджені, яким обмеження волі призначено відповідно до статей 82 і 389 КК України, направляються виправною колонією чи кримінально-виконавчою інспекцією.

Слід зазначити, що залишається невизначеним порядок направлення до виправних центрів засуджених, яким невідбута частина позбавлення волі замінена обмеженням волі. Закон передбачає можливість направлення таких осіб як самостійно, так і в порядку визначеному для осіб засуджених до позбавлення волі. Проте, в нормативно-правових актах відсутня правова регламентація порядку направлення таких осіб самостійно, що призводить до неможливості реалізації зазначеної норми. Враховуючи викладене, особи, яким невідбута частина покарання у вигляді позбавлення волі, замінена більш м'яким покаранням у виді обмеження волі фактично направляються в порядку визначеному для осіб, засуджених до позбавлення волі.

Дане питання вже розглядалося таким вченими, як Богатирьов І.Г., Бодюл Є.М., Маковій В.В. Як наслідок, запропоновано внести такі зміни: у ч. 1 – особи, засуджені до обмеження волі, прямують самостійно до місця відбування покарання за власний рахунок, що стосується ч. 2, то дані особи направляються у виправний центр за рахунок держави, до ч. 5 – після розшуку і затримання засуджених до обмеження волі у разі неявки їх у виправні центри без поважних причин персонал кримінально-виконавчої інспекції направляє в суд мотивоване подання про заміну обмеження волі на позбавлення волі, або заміну даній особі на інший вид покарання [5]. Дані зміни видаються досить актуальними на сьогодні, однак підлягає визначенню порядок направлення засуджених, яким невідбуту частину покарання у вигляді позбавлення волі замінено більш м'яким покаранням – обмеженням волі. З урахуванням порядку та умов відбування покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк засудженого, якому замінено покарання, слід направляти саме в порядку, визначеному для осіб засуджених до позбавлення волі.

Покарання у вигляді обмеження волі насамперед має на меті зменшити негативний вплив позбавлення волі, зокрема – стосовно осіб, які вчинили злочин невеликої та середньої тяжкості. Застосування покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, як альтернатива позбавленню волі цілком відповідає положенням міжнародних норм і стандартів, які Україна ратифікувала та зобов'язалась виконувати (Токійські правила). Також цей вид покарання має важливе значення у практичному здійсненні поетапної зміни умов утримання засуджених до позбавлення волі з огляду на їх правомірну поведінку.

Разом із тим, в жодному нормативно-правовому акті немає згадки щодо класифікації засуджених до обмеження волі та їх роздільного утримання, з метою системного та безперервного впливу на зазначену категорію осіб та досягнення їх виправлення та ресоціалізації. Виняток становить загальне положення, закріплене частиною 6 статті 8 КВК України щодо відповідальності адміністрації установи виконання покарань за розміщення засуджених, які прибули до установи. При цьому зазначено, що забороняється розміщення таких осіб у приміщеннях разом із особами, що мають дві і більше судимостей, а також особами, які можуть негативно на них вплинути за своїми психологічними якостями.

Проте немає жодних положень, що регламентують порядок тримання засуджених до обмеження волі залежно від тяжкості злочинів, адже не можуть піддаватися однаковому каральному та виховному впливу різні категорії засуджених. Так, засуджені

за злочини невеликої та середньої тяжкості, а також тяжкі та особливо тяжкі злочини, яким невідбуту частину покарання у вигляді позбавлення волі замінено в порядку статті 82 КК України більш м'яким у вигляді обмеження волі, фактично можуть відбувати покарання в одному виправному центрі. Відсутні обмеження й щодо роздільного тримання засуджених, які раніше працювали в судових чи правоохоронних органах, а також осіб, які є співучасниками у вчиненні одного й того ж злочину, що суттєво впливає як на власне процес виконання та відбування покарання, так і на процес виправлення та ресоціалізації таких осіб.

З метою врегулювання відбування покарання цих категорій засуджених, Є.М. Бодюл запропонував закріпити на законодавчому рівні норми про роздільне тримання на території виправних центрів різної категорії засуджених. Так, виправні центри взагалі можуть бути спеціалізованими, тобто для осіб, засуджених вперше, і осіб, раніше судимих, а також осіб, які звільнені з місць позбавлення волі в порядку заміни покарання. Запропонована диференціація дозволить краще організувати процес виправлення і ресоціалізацію, а також запобігти можливості виникнення непередбачуваної криміногенної обстановки у виправних центрах [7, с. 11].

Слід зазначити про особливості медичного обслуговування засуджених до обмеження волі, оскільки відповідно до положень статті 63 КВК України, лікувально-профілактична і протиепідемічна робота у виправних центрах організовується і проводиться на загальних підставах відповідно до законодавства про охорону здоров'я закладами охорони здоров'я. Разом з тим виникає питання щодо надання засудженим до покарання у вигляді обмеження волі невідкладної та амбулаторної допомоги в умовах виправного центру, з огляду на необхідність якісної та, в першу чергу, своєчасної допомоги для недопущення несприятливих наслідків для вказаної категорії осіб.

Тому, на жаль, як показує практика, проблемою лікування засуджених до обмеження волі мало хто займається, охорона здоров'я системою медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних заходів не забезпечується, вся процедура лікування побудована на платній формі медичної допомоги. Лікувально-профілактична і протиепідемічна робота у виправних центрах організовується і проводиться на загальних підставах відповідно до законодавства про охорону здоров'я органами і закладами охорони здоров'я і визначається згідно з порядком обслуговування населення.

Ситуація ще і ускладнюється тим, що значна кількість засуджених має хронічні захворювання, і тому перебуває на різних диспансерних обліках і потребує постійного медичного контролю. Крім того, більшість засуджених грубо порушують режим лікувальних закладів, за що їх достроково виписують не провівши весь курс лікування. Найбільшою проблемою для виправних центрів є те, що багато засуджених є носіями інфекційних захворювань, в більшості випадків лікувальні заклади відмовляються їх приймати, пояснюючи це тим, що засуджені грубо порушують режим лікувальних закладів, за що їх достроково виписують не провівши весь курс лікування [7, с. 2].

Покарання у вигляді обмеження волі хоч один з найновіших видів покарання, проте вже тривалий час виконується та продовжує застосовуватися до осіб засуджених за злочини невеликої та середньої тяжкості, а також в порядку заміни покарання. Так, станом на 1 березня 2016 р. у двадцять одній кримінально-виконавчій установі відкритого типу – виправному центрі відбувають покарання 2395 осіб. Разом з тим, наявні питання, які виникають в процесі виконання та відбування даного виду покарання та залишаються досі не врегульовані кримінально-виконавчим законодавством, що не може позитивно впливати на досягнення мети покарання.

Висновки і пропозиції.

У чинному кримінально-виконавчому законодавстві України наявні прогалини вимагають доповнень та змін до нормативно-правових актів в частині, що стосуються порядку виконання і відбування покарання у вигляді обмеження волі.

З метою недопущення порушення прав засуджених до обмеження волі, першочерговим завданням є приведення умов тримання вказаної категорії осіб у сувору відповідність до вимог закону та створення установ відкритого типу, що будуть забезпечувати досягнення основної мети – виправлення і ресоціалізація засуджених.

Потребують також удосконалення медичне забезпечення засуджених до обмеження волі, дотримання загальноприйнятих правил роздільного тримання, диференційоване залучення до праці з урахуванням освіти, досвіду.

Використана література

1. Кримінально-виконавче право України : підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закл. ; за ред. А.Х. Степанюка. – Х. : Право, 2004. – 330 с.
2. Новикова К.А. Обмеження волі як вид покарання : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / К.А. Новикова ; Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса. – Х., 2015. – 307 с.
3. Бодюл Є.М. Особливості та деякі проблеми виконання покарання у вигляді обмеження волі за кримінально-виконавчим кодексом України // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – К. : КВІС, 2004. – № 9. – С. 241-246. – (Щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ).
4. Конституція України : Закон України від 28.06.96 р. № 254/96-ВР. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-вр
5. Богатирьов І.Г., Маковій В.В. Покарання у вигляді обмеження волі потребує вдосконалення. – Режим доступу : <http://pravoznavec.com.ua/period/article/6023/%C1>
6. Кримінально-виконавчий кодекс України : чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 16 червня 2015 р. – К. : Паливода А.В., 2015. – 103 с. – (Кодекси України).
7. Про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 4.XI.1950 р. – Режим доступу : [//zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004)

Рецензент: кандидат юридичних наук В.А. Кирилюк.

~~~~~ * * * ~~~~~